

3. Костомаров Н. Галерея портретів. Малоросійський гетьман Зіновій – Богдан Хмельницький. - К.: Веселка, 1993. – 325 с.
4. Костомаров М. Богдан Хмельницький. - Дніпропетровськ.: Січ, 2004. – 570 с.
5. Свешніков І. Битва під Берестечком. - Львів: Слово, 1993. - 301 с.
6. Кузьмич С., Липа К. та ін. Союзники та супротивники, армії сусідів України у 17 столітті. К.: «Наш час», 2010. - 80 с.
7. Голобуцький В. Дипломатическая история освободительной войны украинского народа. 1648–1654. - К. Госполитиздат УССР. 1962. - 316
8. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. К.: Вища школа, 1994 - 537 с.
9. Документы об освободительной войне украинского народа 1648 – 1648 г.г. - К.: Наукова думка, 1965. - 590 с.
10. Воссоединение Украины с Россией. 1654 год. Документы и материалы в трех томах. т-3. 1651 – 1654 годы. Издательство Академии наук СССР. М. 1953. - Т-2. - 670 с.
11. Гійом Левассер де Боплан. Опис України. Проспер Мориме. Українські козаки. Богдан Хмельницький. Львів. Каменяр. 1990.-300 с.
12. Рожко В., В. Пришляк та ін. Національний пантеон „Козацькі могили”. - Луцьк: Медіа, 2003. – 543 с..
13. Батюшков П.Н. Вольнь. Исторические судьбы юго – западного края. – С.- Петербург: Общественная польза. - 414 с.
14. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. К.: Дніпро, 1991. - 238 с.
15. Івшина Л. Україна Inkognita. – К: Факт, 2002. - 397 с.
16. Бантыш-Каменський Д.Н. – История Малой России. К: Час, 1993, 600 с.
17. Рожко В. Нарис історії Української Православної Церкви на Волині. – Луцьк. Медіа, 2001. - 669 с.
18. Дорошенко Д. Нарис історії України. – К. Глобус, 1991. – 229 с.
19. Гуртовий Г. Волинь - край козацький. – Луцьк. Надстир'я, 2009, 385 с.
20. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю. Науковий збірник. Випуск 30. Луцьк, 2009, 450 с.
21. Липа К., Руденко О. Військо Богдана Хмельницького. К.: «Наш час», 2010. - 63 с.
22. Грані світу. Україна – Польща: єдність зброї крізь віки. - Грані-Т, 2007.—120 с.

Ігор ПАСЮК (Луцьк)

ПОДІЇ ПОВСТАННЯ 1830-1831 рр. НА ВОЛИНІ

Трактування подій на Волині під час польського повстання було неоднозначним. Фактично в перше воно було описане самими учасниками повстання. Першим описав хід повстання один з його очільників О. Словицький, котрий надав звіт на засіданні сейму 9 липня 1831 року.

Ф. Вронтовський у 1837 році видає в Парижі двотомник «Повстання на Волині, Поділлі і Україні в 1831 р.»

У 1833 в Парижі виходить і тритомник «Історія повстання народу польського в 1830, 1831 р.», де події висвітлюються з точки зору польської опозиції.

М. Мохнацький та Л. Мерославський видають сім томів «Повстання народу польського в 1830 і 1831 рр.» тт. 1-7, Париж, 1834, 1845-1876 рр.), де вперше трактують причини поразки у повстанні на Волині через те, що воно не почалось із звільнення селян-українців.

Сам хід військових дій відображено у «Військово-статистичному огляді Російської імперії» у збірнику «Волинська губернія», Т. 1, Ч. II, що вийшов у 1850 році (с. 26-29).

У 1863 році було видано переклад російською мовою праці німецького вченого і Ф. Сміта, тритомник «Історія польського повстання і війни 1830, 1831 рр.» (1838), де змальовано хід повстання з трактуванням сусідньої держави.

У 1884 році С. Баржиковський видає у Познані чотиритомник «Історія листопадового повстання»; у 1907 році у Відні виходить праця А. Соколовського «Історія листопадового повстання 1830-1831 рр.». Польські історики Р. Янковський, Е. Павловський, А. Соколовський написали праці про рейд Дверницького, а у 1910 році вийшла книга Б. Лемановського про керівника повстання на Волині графа Станіслава Ворцеля. В період відновлення Речі Посполитої цим питанням займаються польські історики, які до 100-річчя повстання, що святкувалось на державному рівні, видають праці В. Токажа «Польсько-російська війна 1830 і 1831 рр.» та «Речник Волинський» 1931 р., де всіляко підносять суть польського питання на Волині. Радянські вчені Г. І. Писаревський, В. Ганцов-Класен та П. М. Попов у своїх працях звертають увагу на соціальні аспекти повстання. П.А. Лавров у праці «Українське селянство і польське повстання 1830-1831 рр. на Правобережній Україні» (1940 р.) підмічає, що повстання не отримало підтримки і через національні протиріччя. Академік В.І. Пічет у праці «Росія і Прусія в період польського повстання 1830-1831 рр.» аналізує повстання з точки зору влади різних країн (1951).

Т. Лепковський (ПНР) у праці «Соціальні та національні аспекти польського повстання в Україні» (1957), дає аналіз національних та соціальних причин поразки повстання.

За даними ЦДА було видано «Повний алфавітний список учасників польського повстання 1830-1831», на базі якого було створено праці Л. А. Лобушенкової «Статистика учасників повстань на Правобережній Україні у 1831 році» (Мінськ, 1969) та В. П. Дьякова, Л. А. Лобушенкової, В. М. Зайцева «Соціальний склад учасників польського повстання 1830-1831 рр.» (М., 1970).

Праця (кандидатська дисертація) Л. В. Баженова «Повстання 1830-1831 рр. на Правобережній Україні» (К., 1973) узагальнила праці істориків та стала основою до розділу у 10-томній історії Української РСР (10т. Історія Української РСР, Т.3, К., 1978). Згодом Баженов пише статтю на II-гу Волинську конференцію (Баженов Л. В. Відгомін польського повстання на Волині (історіографія).

Приводом для початку повстання стало поширення чутки про відправку польського війська на придушення

Липневої революції 1830 у Франції. 17(29).11.1830 група змовників із числа патріотично настроєної шляхти на чолі з Л. Набеляком і С. Гощинським у порозумінні з таємним військовим товариством у школі підхорунжих, очолюваним П. Висоцьким, напали на палац намісника великого князя Костянтина Павловича – Бельведер і казарми російських військ. Внаслідок захоплення міського арсеналу і озброєння міських низів, переходу на бік змовників частини польських військ повстання набуло масового характеру. Незабаром Варшава опинилась у руках повсталих, які не створили нового уряду, а передали владу Адміністративній Раді Королівства (18).

Угодовськи настроєні представники ради (Ф. Любецький, Адам Чарториський та ін.) прагнули домовитись з царем Миколою I на засадах збереження автономії Королівства у складі імперії. 1.12.1830 демократично настроєні кола польського населення утворили патріотичне Товариство на чолі з Й. Лелевелем і М. Мохнацьким, яке вимагало від уряду проведення політики на здобуття незалежності Польщі й здійснення демократичних реформ. Під тиском Адміністративна Рада на початку грудня перетворилась на Тимчасовий Уряд, а сейм 18.12.1830 затвердив диктатора ген. Ю. Хлопіцького, який 5 грудня оголосив себе диктатором і заборонив діяльність «Патріотичного товариства». Однак диктатура існувала недовго. Під тиском повстанців Хлопіцький змушений був 5 січня 1831 р. піти у відставку. Відновила діяльність «Патріотичного товариства». Консервативне керівництво повстанням на чолі з диктатором намагалось провадити переговори з Миколою I, але вони не дали результату. 18.1.1831 Хлопіцький зрікся диктаторства; 17. 1. 1831 р. був створений Національний уряд (Жонд Народови) на чолі з князем А. Чарториським. Національний уряд схвалив програму боротьби за відновлення Польської держави у кордонах 1772 року. Патріотичне Товариство 25.1. 1831 р. провело у Варшаві багатолюдну демонстрацію, яка примусила сейм проголосити скинення Миколи I з польського престолу. В ці дні вперше з'явилося звернене до всіх гноблених Російською імперією народів гасло «За нашу і вашу свободу!», що підняло традиції демократичного руху започаткованого декабристами (19).

Російський уряд кинув на придушення повстання значні військові сили. На початку лютого 1831 російські війська під командуванням фельдмаршала І. Дибіча почали наступ на Варшаву. Однак у битвах під Сточком, Ваврем і, особливо, Грохувом повстанці зупинили наступ російської армії. Навесні 1831 вибухнули повстання польського населення у Литві, Білорусії і Правобережній Україні. В українських землях польські повстанці зустріли значну протидію з боку селянства. Створені переважно з шляхти повстанські групи С. Ворцеля на Волині, К. Ружицького на Житомирщині, Колишка на Поділлі і Київщині були у квітні-травні 1831 розгромлені царськими військами. 26.5.1831 головні польські сили під командуванням генерала Я. Скішинецького зазнали поразки у битві.

Польське повстання 1830- 1831 року знайшло свій відгомін і на Волині. З приходом сюди 10 квітня 1831 польського корпусу повстанців генерала Ю. Дверницького до його загону приєдналось 2332 чоловіки польських шляхтичів (1), хоча навіть серед селянства католицького віросповідання воно не отримало підтримки. Лише біля 50 селян Волині підтримало повстанців (2, 191-193).

Важливе значення для координації повстання на Поділлі й Київщині мала нарада, що відбулася 19 березня в с. Глинянка Брацлавського повіту. В цей час уже стало відомо про рух корпусу Дверницького на Волинь. Тому учасники наради вирішили, що повстання повинно розпочатися насамперед у південних повітах Поділля, розташованих між Південним Бугом і Дністром. Головнокомандуючим повстанським військом обрали відставного генерала Б. Колишка, який ще в 1794 р. брав участь у повстанні під проводом Т. Костюшка.

Тим часом корпус Дверницького, звільнившись від блокади у фортеці м. Замостя вирушив 9 квітня у м. Крилов на р. Буг, у 8 верстах від місця, де з'єднуються кордони Волині Галичини та Царства Польського. Ін починає переправу у ніч з 10 на 11 квітня силами 4 батальйонів піхоти, 22 ескадронів кавалерії при 12 гарматах (всього біля 6500 чоловік). З російської сторони кордон оберігали частини генерала Рідігера (10 батальйонів піхоти, 12 ескадронів кавалерії при 20 гарматах). Та ці частини були розпорошено між Володимиром, Устилугом та Порицьком. 4 батальйони при 2 гарматах було зосереджено за р. Стир у Луцьку, Дубно та Кременці, а на р. Горині стояла дивізія драгун. Загін Дверницького 12 квітня біля Порицька завдав удару Каргопольському драгунському полку, та рухаючись двома колонами на Дружкопіль і Горохів, у ніч на 15 квітня прибув до містечка Лобачівка, де передбачалося підписання конфедеративного акту, що мало сприяти розгортанню повстання на Волині. Однак конфедерацію утворити не вдалося. До корпусу приєдналось лише кілька дрібних шляхетських загонів. Для віддалення від галицького кордону він вирушає на Боремель та займає його 16 квітня. У той же час генерал Рідігер, переслідуючи ворога лівим флангом, прибув 15 квітня у Боремель, переправився на правий берег Стиру та розташувався біля м. Ленчини та Демидівка.

17 квітня Дверницький робить переправу через Стир і 18 квітня переправляє частину піхоти, яка була розбита егерською бригадою. Генерал Рідігер в свою чергу переправляється за 5 верст нижче Боремля біля Хрінник, де переправляє всі військові сили, крім егерської бригади, що стояла біля Боремля. Дверницький, що вже не мав переправи біля Боремля, висилає батальйон піхоти, 6 ескадронів кавалерії при 2 гарматах до Берестечка (15 верст південніше), для створення переправи в брід. Таким чином, Дверницький мав біля Боремля 3 батальйони піхоти, 16 ескадронів кавалерії при 10 гарматах (загалом до 7 тисяч чоловік). Рідігер тоді ж сконцентрував війська з однієї дивізії піхоти, двох бригад гусар, двох козачих полків при 36 гарматах і переправившись біля Хрінник правим флангом, виступив до Новосілок, які зайняв, витіснивши польські війська з села та ліска поблизу, де відразу ж було поставлено артилерійську батарею. Таким чином, була створена позиція від Новосілок до Боремля. Дверницький зайняв Боремель двома батальйонами з артилерією та виставив на лівому фланзі піхоту в два ряди без резервів

проти позиції двох бригад з 24 гарматами та резервом з третьої бригади Рідігера.

Атака кавалерії поляків була зірвана вогнем артилерії, що вигідно контролювала позиції з Новосілок. Крім того, Дверницький послабив свої сили відводом частини військ до Берестечка. Генерал Дверницький особисто очолив атаку дивізіону кавалерій, яка лише тимчасово зупинила наступ російського війська, хоча й відволікла противника та дала можливість військам Дверницькому знятися з позицій для відступу. Як наслідок, Дверницький відійшов через переправу біля Берестечка, але не міг рухатись далі до Кам'яця-Подільського, бо притиснутий Рідігером до Галицького кордону між селами Людинцями та Щастновкою, змушений був 27 квітня перейти кордон з Австро-Угорщиною, де він і склав зброю (3, 27-29).

Незважаючи на невдачі корпусу Дверницького, на Волині 10 квітня ватажки кількох загонів урочисто прийняли рішення продовжувати боротьбу, створити свою військову та цивільну владу. 19 квітня повстанці захопили Ковель. Царський уряд надіслав військові сили, яким вдалося розгромити повстанців і зайняти Ковель. Частина повстанців відступила в Східну Галичину, а кілька сотень, прорвавши заслони царських військ, переправилися через Західний Буг і 29 травня пробілися до фортеці Замостя. На початку травня зазнав поразки повстанський загін в Овруцькому повіті. Лише в Луцькому повіті деякий час ще діяв загін під керівництвом графа С. Ворцеля — пізніше відомого польського революціонера-демократа і соціаліста-утопіста. Однак і цей загін під тиском царських військ мусив відступити в Польщу.

М. Теодорович у книзі «Волинь в описі міст, містечок та сіл... Ковельський повіт.» у переліку містечок та сіл згадує про с. Самари, де під час польського повстання діяв загін повстанців (4, 371).

Там же згадано і події 1831 року в с. Дроздні, біля якого в одному з озер (в урвищі «Гнездо»), від російських військ переховувались польські повстанці, які при відступі повикидали у воду зброю, гроші та коштовності (4, 439).

У середині квітня 1831 р. вибухнуло повстання в Ольгопільському та Ушицькому повітах Поділля. Збірним пунктом повстанців стало с. Красносілки Гайсинського повіту, розташоване над Південним Бугом, куди з Гайсинського, Ушицького, Балтського, Ямпільського та інших повітів зібралося близько 1200 чоловік, переважно дрібної польської шляхти. 25 квітня 1831 р. розпочалося повстання шляхти в Таращанському, Радомишльському, Махнівському, Липовецькому й Уманському повітах Київської губернії.

Однак масового повстання на Правобережжі шляхті підняти не вдалося: українське селянство сприймало цю боротьбу як чужу для себе «панську справу», що не могла принести йому визволення від кріпосного рабства, і не розв'язувало проблеми релігійного та національного характеру. У кінці квітня 1831 р. військо генерала Колишка зібралося в містечку Гранів, куди підходили нові підкріплення. Повстанці мали вже понад 3 тис. озброєних воїнів.

Готуючись до боїв з царськими військами, генерал Колишко вирішив перенести свій військовий табір до містечка Дашів, що знаходилося на межі Поділля й Київщини. 2 травня повстанське військо вирушило з Трапова. У той же день під містечком Дашів і селом Городок Гайсинського повіту відбулася 5-годинна битва, в якій повстанці зазнали поразки. Останній їх виступ під керівництвом К. Ружицького стався в Житомирському повіті 17 травня — 12 червня 1831 р. Царські каральні війська швидко придушили і це повстання (20).

У повстанні на Правобережній Україні взяло участь 5627 чоловік, у тому числі дворян (шляхта, поміщики) — 4017 (74%) і селян — 1273 (23,4%).

Головнокомандувач російських військ, фельдмаршал Остен-Сакен звернувся до селян Правобережної України з відозвою, щоб вони доносили на панів, які беруть участь у повстанні або арештовували їх самі і передавали російській владі. При цьому обіцяно, що селяни вже не повернуться під владу збунтованих панів. Цю відозву читали в церквах, і українські селяни з ентузіазмом відгукнулися на заклик. Проте після придушення повстання уряд не виконав обіцянок Остен-Сакена, а пани помстилися селянам, і становище їх стало ще гіршим.

Судила повстанців спеціальна комісія в Києві. Значну частину їх заслано в Сибір, інших віддано в солдати, переважно на Кавказ. Кілька тисяч дрібної шляхти виключено з дворянства, а їхні маєтки конфісковано. Треба зазначити, що ставлення російського уряду до польських повстанців було лагіднішим, ніж до декабристів, хоч поляки виступили зі зброєю в руках, а декабристи фактично тільки обмірковували план повстання. Часто бувало, що сконфісковані маєтки польських повстанців уряд передавав їх родичам або здавав в оренду.

Дехто з повстанців встиг перейти до Галичини, де вони зміцнили групу польських дідичів. Чимало повстанців встигло виїхати за кордон, переважно до Франції, де вони створили міцний революційний гурток.

Проте суспільне становище в Польщі не змінилося. Українське селянство залишилося в стані повної залежності від польських панів. Також православне духовенство було залежне від поляків-дідичів. Російський уряд закривав польські школи й відкривав російські для польської молоді, навіть Київський університет св. Володимира був заснований у 1834 році з метою русифікувати польських шляхтичів. Російський уряд боявся полегшити кріпацтво, бо це було б загрозою для всього кріпацького ладу, а український сепаратизм лякав його більше, ніж польський. Придушення повстання не припинило польського національно-визвольного руху. На Правобережній Україні засновано таємну організацію — «Союз Польського Народу», основоположником якого був С. Конарський, а значну частину членів становили студенти Київського університету. Конарський був членом революційної організації «Молода Європа». Союз прийняв програму заснованої 1834 року в Швейцарії визвольної організації «Молода Польща». Ця програма мала на меті підготовку нового повстання польської шляхти, але вже з активною участю селян. Союз звертався до українського народу по допомогу і обіцяв йому повну рівноправність з поляками.

1838-го року Союз був викритий російською поліцією. Конарського страчено у Вільні, а значну частину студентів-поляків заарештовано й віддано в солдати. Усіх студентів-поляків звільнено з університету.

З польським повстанням зв'язана важлива для України подія. На самому його початку російський уряд наказав Малоросійському генерал-губернаторові М. Репніну формувати козацькі полки для боротьби з повстанцями, знову обіцяючи, що полки залишаться козацькими й після придушення повстання. Не зважаючи на розчарування 1813 року, козаки стали вписуватися до полків. Сформовано було 8 полків по 1.000 козаків у кожному. Найбільше клопотався їх організацією сам М. Репнін. Але по закінченні повстання російський уряд не виконав своїх обіцянок: полки переформовано на регулярні, а два з них переведено на Кавказ і поселено над рікою Терек, де вони стали частиною терецького козацького війська. 1834-го року князя Репніна звільнено з посади генерал-губернатора: Микола I не міг подарувати йому популярності в українському шляхетстві, яка давала підстави ворогам звинувачувати князя в «українському сепаратизмі». Шкодило Репніну й споріднення з декабристами (князь С. Волконський був його братом). А ще більше шкодили Репніну в очах царя його заходи поліпшити долю селян. Князь Репнін звертався до Миколи I навіть з листом, в якому вказував на важкий стан селян. Після звільнення Репніна Малоросійську губернію скасовано, а замість неї залишено дві: Чернігівську та Полтавську.

Польське повстання показало різницю між польським та українським населенням і реальну загрозу для російської держави. Російський уряд розпочав боротьбу проти всього польського, але разом із польським нищив і українське: насамперед 1831-го року скасовано Магдебурзьке право в лівобережних містах, а 1842-го — Литовський статут, який в Україні звикли вважати українським правом. У Києві було ліквідовано утримувану містом міліцію, що складалася з 2.000 вояків; вони носили козацький одяг. Репресії охоплювали все життя. 1831-го року польські школи на Правобережжі обернено на російські. З 1832 року російська мова стала офіційною мовою в установах Правобережжя. 1832-го року закрито Крем'янецький ліцей, в якому навчалися майже самі поляки, а його бібліотеку та наукові збірки перевезено до Київського університету, що, на думку Миколи I, мав стати цитаделлю обрусіння України. Учителів-поляків звільнено, або перевезено до Росії. Католицькі костели закрито.

За даними документів Державного архіву у Волинській області керівниками повстання на Волині були графи Г. Олізар та Ст. Ворцель (5, 186-187).

Про Г. Олізара відомо, що він допомагав декабристам, зокрема переховував у себе М. Бестужева-Рюміна. Його заслуги високо оцінив Ф. Енгельс: у листі до К. Маркса він писав «... Наш Ворцель був дійсно графом і одним з головних учасників повстання на Волині» (6, 72).

Граф Поцей-Федор був діячем Польського Патріотичного товариства, мав маєтки у Луцькому повіті. Серед шляхетської знаті відомо про підтримку повстанців князем Євстафієм Сапегою, графинею Борженською (7), графом Вацлавом Ржевуським, Михайлом Чацьким (8), графом Іосифом Залуським (9), князем Владиславом Любомирським, князем Романом Сангушком, князем Адамом Чарторийським, князем Михайлом Радзивілом, графами Іосифом і Германом Потоцькими (10). Активну участь у повстанні брала дрібна шляхта Волині серед яких у справах часто зустрічаються: Людвіг Крашевський, Ігнацій Потоцький (11), Собанський Готард, М. Гродецький, Вл. Моциньський, Ст. та Вацлав Яблонські (12), Ю. Стемковський, Й. Невенгловський (раніше був у Товаристві об'єднаних слов'ян) (13), К. Ружицький (14), Кат. Ратиборська, Ф. Вельобицький, Л. Немировський, А. Кардашевський, Ф. Магусевич, Валеріан Гоголь (15) Олександр Андреев (16) та інші.

(Мало підтримку на Волині і повстання 1863-1865 років. Так, відома справа про порушення заборони від 18 серпня 1861 року, за якою солдати 26 піхотної дивізії генерал-майора Балбеко Люблінського піхотного полку в с. Чарукові конфіскували рушниць довгих — 5, коротких — 2, шпаг офіцерських — 1, шабель кавалерійських — 3, ножен — 3, кортик — 1, замків рушничних — 1 у селян Данила Шевчука та Лукаша Кіленцова (поміщика Глушевського)).

Ведучи мову про військові дії під час повстання слід відзначити, що лейб-гвардії Волинський полк, брав участь у придушенні польського повстання 1831 року, про що сказано у послужних списках полків. У списках Волинського уланського полку сказано, що під час боїв 25 січня 1831 року загинув командир полку полковник Філімонов, на місце якого було призначено полковника графа Цукато, 5-го та 6-го лютого полк брав участь у важких боях біля сіл Доброх та Окуневе (17, 68).

Після придушення повстання лейб-гвардії Волинський полк було розквартировано у Варшаві. Згодом царський уряд відправляє Волинські полки для придушення чисельних воєн та повстань. Так, 53-й Волинський піхотний полк був перекинутий на Кавказ у 1840 році. У списках відзначених у боях згадано поручика Уснадзе, який був нагороджений орденом Св. Георгія 4-го ступеня, за мужність проявлену при охороні Дагестанського загону генерала Ліндерса 11 червня — 18 серпня 1844 року через р. Койсу. За сміливість при охороні Сриванського та Назарівського укріплень було нагороджено георгіївськими хрестами рядових полку генерал-лейтенанта та Івана Головатого. Полк під командуванням полковника Лейна, у складі 5-го піхотного корпусу генерал-лейтенанта Лідера, полк був направлений для придушення повстання Л. Кошута в Угорщину. Шлях полку пролягав через Карпати (Томешський та Тарабурсткий прохід до м. Кронштадта, Онтонзійську ущелину на Плоешті) в Угорщину та Трансильванію. Всі учасники боїв були 18. 09. 1849 р. нагороджені медаллю «За усмирення Венгрии и Трансильвании в войне 1849 года». За хоробрість, проявлену в боях австрійський імператор нагородив старшого унтер-офіцера Іванова та рядових Рижкова і Васильєва спеціальними медалями (золотою, срібною та бронзовою відповідно). У придушенні повстання брав участь і 17-й драгунський Волинський полк під командуванням

Микола Семенович Сулима.

полковника Ігельстрома (у Російській імперії полки часто міняли нумерацію), 3-го липня полк брав участь у бою біля села Хараста, а 5-го під Вайценом у бою було захоплено гармату. 25 грудня 1849 року 17-й драгунський Волинський полк був нагороджений срібними Георгіївськими ріжками з написом «За усмирение венгров в 1849 году».

Під час військових дій на Волині у 1831 році, як видатний воєначальник проявив себе командувач 5-ї дивізії генерал-лейтенант Микола Семенович Сулима, нащадок відомого гетьмана Івана Михайловича Сулими, що у 1635 році керував звільненням Кодака від шляхетських військ. У травні 1931 року генерал Сулима розбив декілька загонів польських повстанців, взяв у полон керівника Шона з тисячами повстанців, захопивши гармати та прапори. Після приборкання поляків на Волині частини Миколи Семеновича вирушили до Вільна, а звідти до Варшави. Генерал-лейтенант Сулима одним з перших увійшов у Варшаву, де ледве не загинув. За участь у цій війні він був нагороджений орденом Олександра Невського та призначений у 1833 році на посаду генерал-губернатора Східного Сибіру. Цікавий факт, що генерал-губернатором Західного Сибіру також був українець генерал Петро Капцевич, якого у 1834 році змінив Сулима, ставши одночасно і керівником окремого Сибірського корпусу та отаманом Сибірського козацтва. За його керівництва було розбудовано міста Тобольськ, Томськ та Омськ, побудовані дороги та проведені географічні дослідження, за що його і було нагороджено діамантовими знаками до ордена Олександра Невського. 23 січня 1838 року за станом здоров'я Сулима залишив Сибір та став членом Військової ради та Ради державного контролю. Помер славетний генерал 21 жовтня 1840 році на 63 році життя, пройшовши бойовий шлях від солдата лейб-гвардії офіцерського полку в 1792 році до генерал-лейтенанта. За цей час він брав участь у кампанії 1806 року, битві під Кремпсом (за що у чині полковника був нагороджений орденом Св. Володимира 4-го класу), битві під Аустерліцом (отримав орден Св. Георгія 4-го класу), битві при Бородіно, під Красним (нагороджений орденом Св. Георгія 3-го класу), при штурмі Клейна та Гросс-Гершен (у чині генерал-майора його було нагороджено шпагою «За хоробрість з алмазами»), битвах при Кульмі, Дрездені та Лейпцигу (за «битву народів» отримав орден Св. Анни 1-го ступеня, взятті Парижа та російсько-турецькій війні 1828-1829 рр. (нагороджений другою шпагою «За хоробрість» з алмазами за переправу через Прут та облогу Сілістрії). Похоронили генерала у Троїцько-Сергієвській пустині між Петербургом та Петергофом (21, 48-49).

1. Державний архів Волинської області. – Ф. 363, оп. 1, стр. 297, 594, 440.

2. Баженов Л. В. Відгамін польського повстання на Волині (історіографія). // *Минуле і сучасне Волині (тези доповідей та повідомлень II-ї Волинської обласної конференції 26-28 травня 1988 р.* – Луцьк, 1988.

3. Военно-статистическое обозрение Российской империи. – Т.1, Ч. 2. – Вольнская губерния – М., 1850. – с. 27-29.

4. М. Теодорович. Волинь в описі міст,, містечок і селищ в церковно-історичному, географічному, етнографічному, археологічному і ін.. відношеннях. Історико-статистичний опис церков і приходів Волинської єпархії. Том 5, Ковельський повіт. Репринтне видання. – Луцьк, 2008.

5. Куликівська Г. М. Про матеріали Волинського обласного державного архіву як джерела визнання радянськими істориками повстання 1830-1831 років. // *Минуле і сучасне Волині (тези доповідей та повідомлень II-ї Волинської обласної конференції 26-28 травня 1988 р.* – Луцьк, 1988.

6. *Енгельс Марксу, 22 липня 1852 року* – Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 28.
7. *Державний архів Волинської області.* – Ф. 336, оп.1, спр.1430.
8. *Державний архів Волинської області.* – Ф. 339, оп.1, спр.359.
9. *Державний архів Волинської області.* – Ф. 359, оп.1, спр.101.
10. *Державний архів Волинської області.* – Ф. 359, оп.1, спр.132.
11. *Державний архів Волинської області.* – Ф. 349, оп.1, спр.207.
12. *Державний архів Волинської області.* – Ф. 361, оп.1, спр.180.
13. *Державний архів Волинської області.* – Ф. 359 оп1, спр.101.
14. *Державний архів Волинської області.* – Ф. 363, оп.1, спр.317.
15. *Державний архів Волинської області.* – ф.359, оп.1, спр.130.
16. *Державний архів Волинської області.* – ф. 363, оп.1, спр.386.
17. *Гаврилюк В. З історії Волинських полків.* – Луцьк, 2000.
18. *UK. Wikipedia.org/Польське повстання 1830-1831 рр. на Правобережній Україні.*
19. *www/lytvyn. – v.org.ua/ history--.*
20. *Journal. Mandrivets. Com/ images/file/jamoshyk.pdf/*
21. *Тимченко Я. Генерал-лейтенант Микола Семенович Сулима // Військо України №1, 2 1999 – С. 48-49.*

Валентина НАДОЛЬСЬКА (Луцьк)

ДО ПИТАННЯ УТВОРЕННЯ НА ВОЛИНІ ГУСИТСЬКОЇ ЦЕРКВИ

На другу половину XIX ст. припадає масове переселення у Волинську губернію чеських колоністів. Їх імміграція до Російської імперії була викликана в першу чергу економічними причинами. Після скасування кріпосного права більшість великих землевласників переживали гостру господарську кризу і були зацікавлені у продажі своєї землі. Останній процес набув особливо великих розмірів після придушення царизмом польського повстання 1863 р. Скориставшись можливістю купити земельний наділ за низькими цінами й відсутністю конкуренції у цій справі з боку українських селян, на Волинь з приватної ініціативи починають переїздити чеські родини.

У період найбільш інтенсивної імміграції (1868-1874 рр.) на території краю було сформовано чотири чеські волості: Глинська (9 поселень Рівненського повіту із земельними наділами 5 286 дес.), Луцька (всі чеські поселення Луцького і 5 Дубенського повітів, 2 235 дес.) і Купичівська (всі колонії Володимир-Волинського повіту, 1 325 дес.) [1, 308-311]. На час проведення першого всеросійського перепису населення (1897 р.) у губернії проживало вже 27 670 чехів (1% загальної чисельності населення) [2, IX].

Переселяючись до Росії, чехи сподівалися знайти тут повну свободу віровизнання. Колоністи представляли весь різнобарвний спектр релігійних течій, напрямків і рухів, що існували в XIX ст. у чеській церкві. Більшість переселенців були вихідцями з Богемії, де ще з часів Яна Гуса існувала сильна опозиція традиційному католицизму.

Вища місцева адміністративна і духовна влада після облаштування чехів у економічному відношенні, за узгодженням з міністерством іноземних справ та Святійшим Синодом, розробила проект організації гуситської церкви на Волині. У доповіді царю міністр іноземних справ так писав про релігійні переконання чехів: “Позитивні відомості щодо поглядів, намірів і традицій прибулих в Росію чехів переконують, що єдиною турботою є заснування в їх товаристві гуситського віросповідання, тому будь-яка спроба залучити їх до православ’я при недопущенні для них можливості молитися за своїм обрядом, була б насиллям над їх совістю і могла б призвести до зближення їх з латинським духівництвом” [3, 271]. Гуситство допускалося російським урядом з метою послаблення діяльності у Південно-західному краї польської католицької церкви. Чехи мали подати польському католицькому громадянству приклад слов’янської приналежності і релігійної відданості російській державі.

Генерал-губернатор Київський, Подільський і Волинський князь О.М.Дондуков-Корсаков у своєму поданні міністерству внутрішніх справ (від 24 лютого 1870 р. за № 422) визнавав, що всі чехи на Волині сповідують гуситство [4, 326]. Протоєрей Овсянкін, який вивчав на місці у травні 1870 р. релігійні погляди чехів, прийшов до висновку, що чехи належать за переконаннями до євангеліків, визнаючи наявність незначного числа осіб, які вільно мислять з проблем віри. Були й такі знавці чеського питання, які не бачили у чехів ніякого визначеного віросповідання.

Проблема релігійного визнання і конфесійної приналежності розглядалася не лише владними структурами. Розбіжності існували й у середовищі самих чеських громад. Так дубенські чехи більше інших симпатизували православ’ю і більш охоче відвідували церкви ніж костели. У Рівненському повіті чехи помітніше схилилися до католицизму. У 1870 р. з нагоди проголошення папської непогрішимості волинські чехи висловили бажання перейти до православної церкви [5, 633-634]. “Волинские епархиальные ведомости” у номері 18 за 1871 р. надрукували перший список 28 чехів з с. Мирогоща Дубенського повіту, що приєдналися до православної церкви у серпні того ж року [6, 479]. Проте уряд визнав цю справу передчасною, процес конвертації чехів у православ’я не набув масовості.

Релігійне питання продовжувало турбувати чеських колоністів. На основі домовленості між помічником генерал-губернатора у Києві полковником Грессером й уповноваженими чехів Ф. Прибілом і Й.Олічем, останні виїхали до Чехії у пошуках чеських священиків, які б виявили бажання переселитися на Волинь. У кінці 1872 р. в губернію прибули чеські священики В.Грдлічка, Я.Саска і Ф.Кашпар. Але кожен з них, представляючи певний